

Waardegebondenheid en objectiviteit van de opvoedingswetenschap

B. SPIECKER

Subfaculteit der Pedagogische en Andragogische Wetenschappen, Vrije Universiteit, Amsterdam.

We can turn science from a stern and demanding mistress into an attractive and yielding courtesan who tries to anticipate every wish of her lover. Of course, it is up to us to choose either a dragon or a pussycat as our companion. So far mankind seems to have preferred the latter alternative . . . (Paul K. Feyerabend, 1970, p. 92)

1. Inleiding

Tussen betekenis­theorie, wetenschap­concept en de begrippen 'gedrag' en 'handeling' bestaat een zekere samenhang (Spiecker, 1973). In dit artikel willen we de relatie tussen de verschillende betekenis­theorieën en de status van waardeoordelen nagaan. Hierbij zal de vraag aan de orde komen of een 'wetenschappelijke' benadering van menselijke handelingen 'objectief' kan zijn. Deze vraag­stellingen zijn aktueel; dit blijkt o.a. uit de discussies rondom de 'opvoedingsdoelen' en 'normproblemen' (Zecha, 1972).

2. Betekenis­theorie en waardeoordeel

Voor het beantwoorden van de vraag naar de relatie betekenis­theorie – waardeoordeel, zullen we te rade moeten gaan bij de meta-ethiek. Onder meta-ethiek verstaat men de bestudering van de logica en taal van de morele uitspraken. Hierbij komen vragen aan de orde als: 'Wat is de betekenis van een ethische term?' en 'Kunnen ethische oordelen getoetst worden?' (Frankena, 1963; Hospers 1961; Warnock, 1967).

Met de door ons genoemde drie betekenis­theorieën, te weten: de verwijzingstheorie, de verifikatietheorie en de betekenis-als-gebruiktheorie, corresponderen binnen de meta-ethiek

evenzovele opvattingen over de status van ethische uitspraken. Volgens Zecha (1972) hebben deze meta-ethische vraag­stellingen binnen de agogische wetenschappen nog *te weinig* aandacht gekregen. Dit blijkt o.i. uit het, door velen, kritiekloos aanvaarden van het door Brezinka (1971) gemaakte onderscheid tussen 'opvoedingswetenschap', 'filosofie van de opvoeding' en 'praktische pedagogiek'.

Op de vraag of waardeoordelen wetenschappelijk genoemd mogen worden, zijn vanuit de verwijzingstheorie (referential-theory of meaning) een tweetal meta-ethische theorieën ontwikkeld, nl. de *naturalistische* (definistische) en *intuitionistische* theorie (Frankena, 1963). Volgens de verwijzingstheorie is de *betekenis* van een begrip of uitspraak datgene waarnaar ze verwijst. Voor het *naturalisme* nu, zijn waardeuitspraken reduceerbaar tot descriptieve, en dus verwijzende, uitspraken.

Alle ethische termen kunnen gedefinieerd worden in non-ethische. Ethische uitspraken zijn 'niets anders dan' vermomde descriptieve uitspraken: '... Ought can be defined in terms of Is, and Value in terms of Fact' (Frankena, p. 80). Waardeoordelen kunnen volgens deze visie op hun waar- resp. onwaarheid *getoetst* worden. De kloof tussen 'is' (Sein) en 'ought' (Sollen) wordt hier op ontoelaatbare wijze gedicht. Immers: hoe kunnen non-ethische premissen leiden tot ethische konklusies? We kunnen niet ontkennen dat kindermishandeling ontoelaatbaar ('slecht') is, maar is dit oordeel nu *alleen* gebaseerd op empirisch waarneembare feitelijkheden? Deze (logisch) niet gerechtvaardigde sprong

van 'zijn' naar 'behoren' wordt in de literatuur aangemerkt als de *naturalistische drogreden* ('naturalistic fallacy'). Ethische termen kunnen niet gedefinieerd worden met behulp van non-ethische termen: 'That is to say, ethical terms are *irreducible* to empirical sentences . . .' (Hospers, p. 535).

We wijzen er al vast op dat deze discussie over de 'Is-Ought Question' (Hudson 1969) gevoerd wordt vanuit een descriptivistisch vooroordeel. Men kent hierbij aan taaluitingen slechts een descriptieve functie toe, waarop de kwalifikaties waar of onwaar passen.

Waar/onwaar dient in dit verband begrepen te worden als het al dan niet weerlegbaar zijn door de zintuigelijk waarneembare werkelijkheid. De vraag rijst, in hoeverre dit descriptivistisch vooroordeel samenhangt met wat Habermas (1968) noemt, een *technische* interesse.

Eveneens door de verwijzingstheorie beïnvloed, is het *intuitionisme*. Het intuitionisme verwerpt de opvatting dat ethische termen verwijzen naar kwaliteiten of eigenschappen, die met onze zintuigen waarneembaar zijn. Deze theorie gaat er vanuit, dat er 'zoiets' bestaat als 'niet-natuurlijke' kwaliteiten van handelingen of objecten. Het zijn nu deze 'niet-natuurlijke' kwaliteiten, waarnaar ethische termen verwijzen. Dit veronderstelt dat de mens, naast de zintuigelijke waarneming, ook over een *intuïtief vermogen* ('moral sense') beschikt. Zo is voor Moore het predikaat 'goed' ondefinieerbaar, het kan alleen door zichzelf gedefinieerd worden (Warnock, p. 6).

De intuitionist handhaaft het onderscheid tussen 'Is' en 'Ought'; ethische uitspraken zijn niet waar of onwaar, maar *geldig* of *ongeldig*. Ondanks de kritiek op het intuitionisme, die zich richt tegen het *geloof* in zelf-evidente ethische axioma's en waardeoordelen, is het introduceren van de kwalifikaties geldig/ongeldig voor ons van belang. Hier wordt, zij het slechts ten dele, het descriptivistisch vooroordeel doorbroken. Bij uitspraken over gedrag ('behavior') passen de kwalificaties waar/onwaar. Dit is echter niet het geval bij uitspraken over handelingen ('ac-

tions'), tenzij men 'actions' reduceert tot 'behavior' (Spiecker, 1973).

Kunnen we nu de kwalifikaties geldig/ongeldig toepassen op uitspraken over handelingen? Deze vraag moet ontkennend beantwoord worden, wanneer men vasthoudt aan de opvatting van de intuitionist, dat de kwalifikatie geldig/ongeldig betrekking heeft op 'non-natural qualities or properties of actions or states of affairs'. Binnen een hulpverleningssituatie is het zich beroepen op metafysische ('non-natural') entiteiten, om daarmee de 'geldigheid' van een handeling te rechtvaardigen, levensgevaarlijk. Is voor de sociale wetenschappen, en m.n. voor de agogische wetenschappen, niet veeleer de vraag van belang *wie* de geldigheid van een waardeoordeel bepaalt? Beantwoorden we deze vraag vanuit het agogische veld, dan zullen de begrippen 'geldig' en 'relevant' elkaar dekken. Het is opvallend dat in de meeste beschouwingen over de status van waardeoordelen, men geen oog heeft voor de *kontekst*, waarbinnen waardeoordelen functioneren. Ook aan de waardering van waardeoordelen gaat o.i. een interesse vooraf.

Het uitbannen van waardeoordelen uit de wetenschappen is beslissend bepaald door de verifikatie-betekenisstheorie, die uitmondt in de *emotivistische* theorie. De grondgedachte van het logisch-positivisme was dat er slechts twee vormen van *zinvolle* uitspraken zijn, nl. tautologieën en uitspraken, die empirisch verifieerbaar zijn. Een uitspraak als 'X is slecht' is noch verifieerbaar, noch falsifieerbaar, en dus 'meaningless' ('nonsensical'). Als waardeoordelen echter geen betekenis hebben, dan zijn voor deze uitspraken de kwalifikaties waar/onwaar, geldig/ongeldig niet van toepassing. Waardeoordelen zijn dan ook geen 'oordelen' (Aussagen), omdat ze geen *cognitief* (informatief) karakter hebben. Volgens de emotivisten zijn waardeoordelen een uiting van een *stellingname* ('taking an attitude'). Zo meende Carnap dat het gecamoufleerde *bevelen* zijn: 'You ought not to steal' was a misleading way of saying 'Don't steal' (Warnock, p. 19). De emotivist heeft oog voor de verschillende functies, die de taal kan vervullen. Bij waarde-

oordelen gaat het niet primair om 'stating facts', als wel om 'taking an attitude'. Roept een moeder tegen haar kind: 'Jij bent stout', dan beschrijft ze daarmee niet het gedrag van het kind; ze geeft hiermee veeleer *uiting* van haar *attitude* ten opzichte van het, door het kind, vertoonde gedrag. Ethische begrippen en oordelen worden, volgens het emotivisme, dus aangewend om uiting te geven aan gevoelens en attitudes (*expressieve* moment). Daarnaast hebben ze in vele gevallen tevens de functie gevoelens en attitudes bij anderen op te roepen (*evokatieve* moment). Wanneer tegen een persoon gezegd wordt: 'Jij moet eens naar de kapper', dan wordt daarmee duidelijk *invloed* op hem uitgeoefend. De belangrijkste voorstander van het emotivisme is Stevenson geweest. In zijn *The Emotive Meaning of Ethical Terms* (1932) benadrukt hij het evokatieve aspect van waardeoordelen: 'Their major use is not to indicate facts, but to create an influence. Instead of merely describing people's interests, they change or intensify them. They recommend an interest in an object, rather than state that the interest already exists' (p. 269). In deze formulering wordt echter te weinig onderscheid gemaakt tussen de *intentie*, die achter een waardeoordeel schuilgaat, en de *betekenis* van zo'n uitspraak. De aangesproken persoon kan immers alleen vragen naar het *waarom* van een gebod of wens, indien hij begrijpt wat de betekenis van zo'n gebod of wens is. De onhoudbaarheid van de verifikatie-betekenis theorie werkt hier door in het emotivisme. Bovendien is het scherp van elkaar onderscheiden van 'to indicate facts' en 'to change interests' ('to create an influence') alleen mogelijk als men uitgaat van een bepaalde kenvorm, nl. het streven naar *informatie* (Habermas, 1968). Zodra men kiest voor een *praktische* interesse, en daarmee een praktische wetenschapsopvatting voorstaat (Langeveld, 1971), is genoemd onderscheid onhoudbaar. Elke theorie, die waardeoordelen loskoppelt van een praktische interesse, moet noodzakelijkerwijs in z'n beschouwingen deze praktische interesse, en daarmee ethische termen vooronderstellen.

Het emotivisme tracht zedelijke oordelen uit

te leggen in termen van attitudes en gevoelens van instemming en afkeuring.

Maar, zo lezen we bij Peters (1966), 'how are "approval" and "disapproval" to be characterized except in terms of the appraisal of an action as being right or wrong?' (p. 110) Het hanteren van het begrip 'afkeuring' vooronderstelt, dat we een notie hebben van wat 'verkeerd' is.

Een meer algemene kritiek, die betrekking heeft op beide meta-ethische theorieën is, dat het individu te veel beschouwd wordt als een geïsoleerde grootheid, die zo z'n eigen redenen en gevoelens heeft.

Deze theorieën hebben te weinig oog voor het publieke karakter van de situaties, waarbinnen waardeoordelen geformuleerd worden. Waardeoordelen kunnen niet losgedacht worden van 'their public presuppositions in form of abstract principles' (Peters, p. 114). Winch merkt in dit verband op, dat sociale condities morele opvattingen eerst mogelijk maken (1972, p. 2).

De bovenstaande kritische opmerkingen zijn mede afkomstig van het *prescriptivisme*, een meta-ethische stroming, die sterk beïnvloed is door de betekenis-als-gebruik betekenis theorie. Uitgaande van de eenheid tussen taalspel en levensvorm verwacht men, volgens het prescriptivisme, in de naturalistische en emotivistische theorie op heilloze manier 'the language game of sense perception' met 'the language game of moral judgement' (Hudson, p. 47).

Evenals het emotivisme, gaat het prescriptivisme ervan uit, dat waardeoordelen geen informatie over de zintuiglijk waarneembare werkelijkheid geven. In tegenstelling met het emotivisme, waar waardeoordelen de functie hebben *invloed* uit te oefenen op de attitudes en gevoelens, en dus op het menselijk gedrag, leert het prescriptivisme dat de essentie van waardeoordelen gelegen is in het geven van *leiding* (guidance), van richtlijnen voor het handelen. Bij het uitspreken van een waardeoordeel, aldus Hare, geeft men aan wat de ander *behoort te doen*. De intentie een ander persoon richtlijnen te geven, dient onderscheiden te worden van het effect van een waardeoordeel.

Hudson wijst er in dit verband op dat men binnen het emotivisme een onvoldoende onderscheid maakte tussen 'reason for action' en 'causes of action' (p. 155). De vraag 'Wat moet ik doen?' is in eerste instantie een vraag om leiding (hulp); waardeoordelen zijn 'action-guiding' (Hare). 'Waarde' kunnen we hier dan met Rescher (1969) omschrijven als 'a slogan capable of providing for the rationalization of action by encapsulating a positive attitude toward a purportedly beneficial state of affairs' (p. 9).

Zonder hier nader in te gaan op de kritiek, die geformuleerd is tegen het prescriptivisme, wijzen we erop dat deze theorie belangrijke konsekwenties heeft voor het bepalen van de status van waardeoordelen binnen de agogische wetenschappen. Het waarden van waardeoordelen kan niet geschieden los van de kontekst, waarbinnen ze functioneren. Het afwijzen van waardeoordelen in de agogische wetenschappen kan niet gerechtvaardigd worden door het argument dat deze uitspraken niet empirisch toetsbaar zijn. De vraag naar de waar/onwaarheid van een oordeel, in de zin van al dan niet weerlegbaar door de ervaring, is binnen het agogische veld, dat gekenmerkt wordt door een opvoedings- of vormings*intentie*, niet direkt relevant.

3. Het normprobleem in de opvoedingswetenschap

Kennisinteresse en betekenisstheorie bepalen in belangrijke mate de status van waardeoordelen in een wetenschapsconcept. Dit nu willen we toelichten aan de concepten van opvoedingswetenschap van Brezinka (1971) en Beekman (1972). Van welk meta-ethisch standpunt gaat Brezinka uit? Bij het beantwoorden van deze vraag zullen we in eerste instantie de beschouwing van Gerhard Zecha (1972) volgen. Zecha typeert Brezinka als een *gematigd emotivist*. 'Gematigd', omdat Brezinka bij herhaling wijst op het belang van waarden en normen voor zowel de opvoedingswetenschapper als voor de opvoedingspraxis. 'Der objektive und der wertfreie Wissenschaftler', aldus Brezinka, 'ist nicht der ideale Wissenschaftler' (p. 71). Normatieve uitspraken

bevatten volgens Brezinka, en hier blijkt dat hij een emotivistisch standpunt inneemt, geen informatie over de werkelijkheid, het zijn 'Stellungnahmen zu Sachverhalten' (p. 68).

Binnen de praktische pedagogiek als uitsprakensysteem mogen echter wel normatieve uitspraken voorkomen; deze hebben tot doel 'Erregung von Gefühlen' (p. 208).

Nu rijzen er toch enige problemen t.a.v. Brezinka's positiekeuze. De praktische pedagogiek wordt gekenmerkt door een *praktische vraagstelling*: *was soll erzieherisch getan werden?* (p. 164). Elders lezen we, dat de opvoedingswetenschappelijke benadering noch de enig mogelijke, noch de enig toelaatbare is. Haar taak is 'die Welt *abzubilden*, wie sie ist' (p. 171; cursivering van S.). De praktische beschouwingwijze heeft een aanvullende functie; ze moet antwoord geven op de vraag wat we *behoren* te doen. Het waarderend interpreteren van de concreet-historische situatie, het formuleren van normen en aanwijzingen voor het handelen zal noodzakelijk blijven: 'Deshalb lässt sich auf die "praktische Pädagogik" nicht verzichten' (p. 171). Ons probleem is nu: hoe kan Brezinka het belang van een praktische benaderingswijze benadrukken en *tegelijktijd* een emotivistisch standpunt innemen? Immers, het vragen naar wat we *behoren* te doen, kan niet synoniem geacht worden met het 'oproepen van gevoelens'. Brezinka moet, vanwege de geaardheid van het opvoedings-(vormings-)veld, naast de kenvorm informatie, ook die der interpretatie erkennen. Dit nu leidt tot tegenstrijdige beweringen, omdat waardeoordelen, geformuleerd vanuit een praktische interesse, zich niet laten herleiden tot pogingen om bij anderen gevoelens en attitudes op te roepen. Brezinka is o.i. dan ook geen 'gematigd emotivist' (Zecha), maar een *inkonsekwent* emotivist of een *inkonsekwent pedagoog*.

Beekman gaat in z'n beschouwingen uit van een emancipatie-interesse; *alle* sociale wetenschappen dienen gericht te zijn op de emancipatie van de mens (p. 69). De opvoedingswetenschap is een dienstbare sociale *planwetenschap*. Sociale planwetenschap ten bate van de opvoe-

ding, impliceert dat de betrokkenen in kwestie stemhebbend worden in het gesprek van de wetenschapper (p. 55). Het streven naar dienstgericht inzicht heeft tot gevolg, dat opvoedingswetenschappelijke kennis niet alleen kontekstgebonden, maar ook waardegebonden is (p. 79). Waardegebonden, omdat de wetenschapsintentie voor Beekman in het verlengde ligt van de opvoedingsintentie (p. 20). In het intentionele opvoedingshandelen vormen feit en norm een eenheid; deze eenheid dient, als gevolg van Beekman's kennisdoel, bewaard te blijven in het proces van kennisverwerving in de opvoedingswetenschap. Nagenoeg dezelfde formulering vinden we terug bij Langeveld (1971), wanneer hij stelt dat de pedagogiek, als wetenschappelijke analyse van de pedagogische situatie, een eenheid vormt van ontische en deontische, van feitelijke en richtende, van beschouwende en praktische, van deskriptieve en normatieve momenten (p. 160).

Beekman wijst dan ook heel nadrukkelijk het principiële onderscheid tussen cognitieve en emotionele uitspraken van de hand (p. 35). De taal van de opvoedingswetenschap is een handelingstaal, waarin de handelings-doel-relatie steeds meebeslissend is voor de relevantie. Anders geformuleerd: de opvoedingswetenschap als *plan-informatie-systeem* kenmerkt zich door de eenheid van doel-en-middel rationaliteit (p. 74). Zinnige, d.w.z. voor het opvoedingsveld relevante, informatie wordt eerst mogelijk, wanneer 'behoren' en 'zijn' een eenheid vormen (p. 32). Van belang is nog op te merken, dat één en ander tot gevolg heeft, dat het begrip 'intersubjectiviteit' hier niet primair betrekking heeft op de relatie tussen de wetenschappers onderling, doch op de relatie dienstverlener-dienstvrager.

Uit het bovenstaande blijkt dat kennisinteresse en wetenschapsconcept de status van waardeoordelen bepalen. Bij Beekman behoort het formuleren van prescripten tot een wezenlijk bestanddeel van de wetenschapsbeoefening. Bollnow's typering (1971) van zijn eigen standpunt gaat o.i. onverkort op voor Beekman's benadering: 'Wir gehen (umgekehrt) vom Ganzen der erzieherischen Wirklichkeit aus und fragen, wie eine

Theorie aussehen muss, die die Erkenntnis dieser Wirklichkeit mit grösstmöglicher Sicherheit verwirklicht, und bestimmen (umgekehrt) den Begriff der Wissenschaft von dieser Aufgabe her' (p. 707).

Brezinka, daarentegen, gaat uit van een analytische wetenschapsopvatting, waarbij het formuleren van algemene wetten, die *toegepast* kunnen worden in de concrete situatie, centraal staat. Deze benaderingswijze resulteert in spanningen tussen opvoedingswetenschap en praktische pedagogiek, tussen feitenvaststelling en waardebepalings.

4. Objectiviteit in de opvoedingswetenschap

Betekent het formuleren van prescripten door de opvoedingswetenschapper (*qua* wetenschapper), dat men binnen de opvoedingswetenschap geen aanspraak wil maken op 'objectiviteit'? Is waardevrijheid de belangrijkste voorwaarde voor objectiviteit? Dit is o.i. geenszins het geval, omdat de betekenis die men aan deze term geeft, samenhangt met de interesse, die aan een wetenschapsconcept ten grondslag ligt. We hebben er reeds op gewezen dat binnen Beekman's concept wel degelijk de eis van intersubjectiviteit gesteld kan worden. Meer algemeen gesteld, hebben we hier te doen met de vraag, in hoeverre, tussen natuur- en sociale wetenschappen, de criteria voor objectiviteit van elkaar verschillen. Michael Scriven (1972) wijst erop, dat, in de sociale wetenschappen, twee verschillende betekenissen van de term 'objectiviteit' (en dus ook van de term 'subjectiviteit') voortdurend met elkaar verward zijn. Deze verwarring is volgens Scriven niet los te zien van de *ideologische* fundering van de research. De termen 'objectief' en 'subjectief' nu, hebben betrekking op twee verschillende tegenstellingen, nl. op een *kwantitatieve* en een *kwalitatieve*.

Met 'subjectief' in kwantitatieve zin wordt bedoeld dat slechts één individu bepaalde belevingen of gedachten heeft, terwijl 'objectief' hier weergeeft, dat meerdere subjecten iets ervaren. Het verschil in beide termen is terug te voeren op het aantal subjecten, dat in 't geding is.

De tweede betekenis van deze termen, daarentegen, geeft aan de *kwaliteit* van het bewijs of verslag; deze kan 'subjektief' zijn, d.w.z. onbetrouwbaar ('biased').

'Objektief' betekent hier dan betrouwbaar, feitelijk, confirmeerbaar of geconfirmeerd. Mede onder invloed van de 'philosophy of science' met haar 'Unity of Science'-ideaal, heeft men dit onderscheid verwaarloosd.

Beide betekenissen dekken elkaar echter niet: een uiting van vreugde kan *kwantitatief* 'subjektief' zijn, maar is niet per se *kwalitatief* 'subjektief'. Bij een wederzijdse liefdesverklaring ligt de zaak nog problematischer. Kwalitatieve objectiviteit wordt niet gegarandeerd door kwantitatieve objectiviteit. Deze onjuiste identifikatie van kwalitatieve en kwantitatieve objectiviteit is in verband te brengen met het introduceren van het verifikatie-principe in al zijn interpretaties. Volgens dit principe garandeert kwantitatieve objectiviteit de kwalitatieve objectiviteit. Het aanvaarden van het verifikatie-principe heeft ertoe geleid dat *intersubjectiviteit* als het criterium voor objectiviteit gezien wordt. Scriven ziet de genoemde verwarring als een 'ideological oversimplification'; hij spreekt over 'the fallacy of intersubjectivism'. (p. 100) Deze misvatting komt o.a. tot uiting in het *methodologisch* behaviorisme, d.i. de opvatting, dat het een goede methodologische praktijk is, de realiteit van de 'mental states' te negeren. Bij Watson en Skinner valt de inhoudelijke bepaling van de term objectiviteit samen met de kennis van fysieke objecten en fysiologische processen (Cornelis, 1972). Er bestaat hier een nauwe relatie tussen de genoemde simplificatie en het vasthouden aan een dualisme tussen binnen- en buitenwereld. Dit laatstgenoemde aspect, de tegenstelling tussen subjektief en objektief, ligt ook ten grondslag aan de *empiristische* bepaling van de objectiviteit. Zo noemt De Groot (1966) een handelwijze of het resultaat hiervan 'objektief', wanneer, in overeenstemming met het gestelde studiedoel, het voorwerp van studie recht wordt gedaan. Dit in tegenstelling tot wat er door de waarnemer, beoordelaar, interpretator, theoretikus 'subjektief' is ingelegd (p. 171, vlg.). Met name dit laatste,

negatieve moment: *de afwezigheid van subjektiviteit als storende faktor*, wordt door De Groot benadrukt. Nu kan men de vraag stellen, wat De Groot verstaat onder 'recht doen aan het voorwerp van studie'. Aan deze eis kan zeer wel voldaan worden vanuit een *praktische* interesse. Wanneer we, vanuit een praktische interesse (gesteld studie-doel?), een opvoedingssituatie als voorwerp van studie hebben, dan wordt met het formuleren van prescripten, hetgeen in overeenstemming is met ons gestelde studie-doel, zeker geen onrecht gedaan aan het voorwerp van studie. Vanuit een praktische interesse bezien, kunnen we onmogelijk spreken over 'subjektiviteit als storende faktor'.

Er is op gewezen dat de 'fallacy of intersubjectivism' samenhangt met een dualistische visie op binnen- en buitenwereld. De doorwerking van deze dichotomie (als *metafysische* idee) vinden we terug bij de gecreëerde tegenstellingen 'ontdekking' (discovery) - 'rechtvaardiging' (justification), observatietaal - theoretische taal, 'mental' - 'logical', subjektief - intersubjektief. Met name Kuhn (1972) en Feyerabend (1970, 1972) wijzen deze dichotomie van de hand. Feyerabend, ex-Popperiaan, en door Lakatos (1972) getypeerd als 'Darling of New Left', vraagt zich af, of ervaring werkelijk zo'n belangrijke rol speelt in de wetenschapsbeoefening. Het is zeker waar, dat we onze theorieën vaak toetsen aan de ervaring, maar even veelvuldig draaien we het proces om: we analyze experience with the help of more recent views and we *change* it in accordance with these views (1970, p. 71; zie ook H. Petrie, 1972). Vertrouwen op ervaring als fundament voor onze kennis, is niet meer dan een psychologische spitsvondigheid; een oog-getuigeverslag kan onder scherp verhoor onbetrouwbaar blijken te zijn. Ervaring bevat, evenals onze theorieën, volgens Feyerabend, 'natural interpretations which are abstract and even metaphysical ideas. For example, it contains the idea of an observer-independent existence' (p. 71). Zonder hier verder in te gaan op Feyerabend's anarchistische kennis-theorie, waarbij hij zelfs de mogelijkheid van een 'Science without Ex-

perience' verdedigt, willen we erop wijzen, dat het verlaten van de genoemde dichotomieën, konsekventies heeft voor de vraag naar de objectiviteit in de sociale wetenschappen.

Vanuit het inzicht nu, dat alle termen *theoretisch* genoemd mogen worden, stelt Scriven dat de begrippen 'theorie' en 'observatie' 'context dependent' zijn. Wetenschap rust niet op een uiteindelijk basis van absolute waarnemingen: 'each area in it is supported both from above and below by the network of knowledge to which that area is relevant, part of it more theoretical but supported by independent evidence, part more observational and reliable, as far as the present sources of doubt are concerned, than what is being disputed' (p. 118). Hieruit volgt dat ook objectiviteit *kontekst-gebonden* is. Scriven zelf staat, enigszins paradoxaal, omdat hij eerst over de 'fallacy of intersubjectivism' spreekt, een 'enlightened form of intersubjectivism' voor. De kontekst-gebondenheid van een theorie impliceert dat *verstehen*, *empathie* en objectiviteit elkaar wederzijds niet uitsluiten.

In de natuurwetenschappen gaat men uit van de verzwegen vooronderstelling, dat natuurwetenschappen overal en altijd dezelfde zijn (tijd-ruimtelijk invariant; Beerling 1970, p. 84). Natuurwetenschappelijke theorieën zijn dan ook niet (in veel mindere mate?) kontekst-gebonden. Dit doet vermoeden dat het nastreven van objectiviteit in de natuur- en sociale wetenschappen gebonden is aan verschillende criteria. Zo meent Louis Wirth dat de term objectiviteit in de natuurwetenschappen verwijst naar de *betrouwbaarheid* van de data en naar de *validiteit* van de konklusies, terwijl objectiviteit in de sociale wetenschappen betrekking heeft op de *relevantie* ten opzichte van onze interesses. Hetzelfde standpunt verdedigt Krimmerman, waarbij hij objectiviteit omschrijft als 'an attitude towards the truth value of propositions' (1969, p. 693). Het nastreven van objectiviteit in de natuurwetenschappen en sociale wetenschappen vereist twee verschillende soorten attitudes, nl. een 'a commitment to the exclusion of value judgments' en 'a commitment to value

judgments'. Deze visie staat lijnrecht tegenover het neo-positivistisch standpunt van Nagel. Er zijn, volgens Nagel (1961), geen aanwijsbare redenen om de mogelijkheid van een ethisch neutrale sociale wetenschapsbeoefening te ontkennen. Het *onderkennen* van waarden moet onderscheiden blijven van het *erkennen* van waarden. We dienen dan ook het onderscheid tussen 'characterizing' en 'appraising value judgments' niet uit het oog te verliezen (Nagel, 1961, p. 492 vlg.). Keurende waardeoordelen zijn uitingen van goedkeuring of afkeuring m.b.t. een moreel of sociaal ideaal. Bij karakteriserende waardeoordelen daarentegen, vergelijkt men een aange troffen conditie met een bepaalde, slechts hypothetisch aanvaarde, standaard of norm en bepaalt men of, en in hoeverre, aan deze maatstaf voldaan is (L. Snijders, 1971, p. 64).

Beerling c.s. wijzen erop, dat het door Nagel gesuggereerde onderscheid in waardeoordelen weinig steekhoudend is, omdat de z.g. karakteriserende waardeoordelen niet anders zijn dan *feiten*-oordelen. Nu zou het, volgens Nagel, absurd zijn, te willen ontkennen, dat psychologen en sociologen verschillende handelingen herhaaldelijk karakteriseren als 'wreed', 'trouw' of 'aardig'. Dat in de wetenschapsbeoefening in vele uitspraken impliciet beide vormen van 'waarderungen' voorkomen, is voor Nagel echter een *praktisch*, en geen theoretisch probleem: The difficulties they raise provide no compelling reason for the claim that an ethically neutral social science is inherently impossible (p. 495). De opmerking van Nagel, als zou het hier gaan om praktische problemen, kan ons niet overtuigen, daar de typering 'praktisch probleem' hier ingegeven is vanuit een neopositivistisch denkkader, d.w.z. 'theoretisch' bepaald is. Gaat men immers, zoals bij Beekman het geval is, uit van een praktisch-emancipatorische interesse, dan zullen de door Nagel gesignaleerde (praktische) problemen, zich in het geheel niet als 'problemen' aandienen. Men kan alleen maar instemmen met Nagels pleidooi voor een waardevrije sociale wetenschap, als men, met Nagel uitgaat van een *emotivistisch* standpunt.

Keren we terug naar de opvatting van Krimmer-

man, dat objectiviteit in de sociale wetenschappen alleen mogelijk is, wanneer de sociale wetenschapper (*als* wetenschapper) van waardeoordeelen uitgaat. Stel, aldus Krimerman, dat we geconfronteerd worden met een ons onbekende gewoonte, waarbij in een gemeenschap zuigelingen direkt na de geboorte gescheiden worden van hun biologische ouders, en opgevoed worden door een, naar samenstelling konstant wisselende, groep van personen beneden de 21 jaar. De hypothese kan nu luiden, dat men in deze gemeenschap *geloofd*, dat de geestelijke gezondheid van het opgroeiende kind ernstig geschaad wordt, indien het kind in zijn jeugd jaren voortdurend onderworpen is aan de autoriteit van hetzelfde ouder-paar. Bij deze redenering maakt men gebruik van de volgende afleiding (p. 696):

1. X gelooft dat A de geestelijke gezondheid van Y bevordert;
2. Daarom gelooft X dat A wenselijk is voor Y.

Krimerman wijst er nu op, dat we bij het bepalen (toekennen) van overtuigingen en handelingen van (aan) personen, *stilzwijgend* gebruik maken van waardemaatstaven. Immers, de gegeven afleiding is alleen aanvaardbaar, indien we het principe (P) aanvaarden, dat het bevorderen van gezondheid gewenst is: The criteria for establishing belief ascriptions of this kind are themselves – or imply – normative criteria: *at this point, fact and value cease to be independent* (p. 696). Het vaststellen van 'feiten' in de sociale wetenschappen impliceert het identificeren van overtuigingen, attitudes en gevoelens van personen; deze laatste genoemde activiteit is alleen mogelijk, wanneer we bepaalde maatstaven of waarden *erkennen*. Sociale wetenschappen zijn in deze zin *waardegebonden*. Samenvattend kunnen we met Chorus (1972) zeggen, dat wat in de natuurwetenschap *contaminatie* of besmetting van het object door of met het subjekt genoemd wordt, in de menswetenschappen voorwaarde is voor goed onderzoek: 'Men gaat met het object (subjekt) een dialoog aan, handelt, kent en oordeelt vanuit zijn eigen menselijkheid' (p. 287).

Bovenstaande beschouwingen over de term

'objectiviteit' in de sociale wetenschappen, en met name de opvattingen van Scriven en Krimerman, hebben tot gevolg dat binnen de methodologie van de sociale wetenschappen bijzondere aandacht besteed moet worden aan de aard en de rechtvaardiging van het *verstehen*. Dit valt echter buiten het bestek van ons artikel (zie: J. de Vries, 1973, 1973a).

Sociale wetenschappen zijn kontekstgebonden en waardegebonden. De waardegebondenheid geeft weer, dat het onderkennen van waarden z'n voorwaarde vindt in het erkennen van waarden. Gaan we er bovendien vanuit dat aan de sociale wetenschappen een *praktisch*-emancipatorische interesse ten grondslag *behoort* te liggen, dan zullen er m.b.t. het *erkennen* van waarden nadere voorwaarden geformuleerd dienen te worden.

Het is dan niet 'om het even' welke waarden de opvoedingswetenschapper *als* dienstverlener erkent. De opvoedingswetenschap is dienstbaar, indien de door de hulpverlener geformuleerde prescripten niet strijdig zijn met de waardepremissen van de dienstvrager. De dienstverlener moet z'n prescript kunnen *rechtvaardigen* binnen de levens- en wereldbeschouwing van de dienstvrager. De verschillende fasen van dit rechtvaardigings-proces zijn weergegeven door Paul Taylor (1961, p. 77). Objectiviteit vindt binnen de opvoedingswetenschap haar voorwaarde in waardegebondenheid.

5. Opvoedingswetenschap als proces

De betekenis van de termen objectiviteit en intersubjectiviteit blijken te corresponderen met de, aan de verschillende wetenschapsopvattingen, ten grondslag liggende interessen.

Onze keuze voor een praktisch-emancipatorische interesse, heeft mede tot gevolg, dat wij de opvoedingswetenschap niet zien als 'produkt', d.w.z. als een (nomologisch) *uitspraken-systeem*, maar als '*proces*'. Binnen de analytische benaderingswijze wenst men wetenschap te beschouwen als *produkt*, als 'a corpus of statements purporting to describe one or another aspect of the universe and embodying what counts as our knowledge' (Rudner, 1966, p. 8; zie ook: Nidditch, 1971).

Deze opvatting treffen we ook aan bij Brezinka (1971). Onder 'wetenschap als proces' verstaat men hier de handelingen, waardoor de wetenschappelijke uitspraaksystemen tot stand komen. Nu kan wetenschap als proces niet waarde-vrij zijn: 'im Prozess des wissenschaftlichen Handelns (sind) Werturteile ganz unentbehrlich' (Brezinka, 1971, p. 68).

In tegenstelling met deze opvatting echter, willen wij met 'opvoedingswetenschap als proces' weergeven, dat het in de opvoedingswetenschap gaat om het, op wetenschappelijke wijze, realiseren aan een plan of doelstelling.

Bij een opvoedingswetenschap als praktische wetenschap staat het hulpverleningsproces centraal, waarbij hulpverlening een samenwerkingsrelatie vooronderstelt. Binnen dit proces krijgen de termen objectiviteit en intersubjectiviteit hun betekenis. Objectiviteit, zo zagen we, betekent dan het erkennen van waarden. 'Erkennen' heeft hier bovendien een twee-ledige betekenis. Ten eerste gaat de opvoedingswetenschapper zelf uit van waarde-premissen, hij kent en handelt vanuit z'n eigen menselijkheid (Chorus, 1972). Daarnaast moet de opvoedingswetenschapper, wil hij objectief *te werk gaan*, de waarde-premissen van de diens vrager erkennen, d.w.z. serieus nemen.

Het opvoedingswetenschappelijk proces komt zo overeen, met wat Myrdal (1968) 'practical research' noemt: 'the logical procedure of relating value judgments to factual situations and to actual trends of change and, from this combination, deriving scientific plans for policies aimed at inducing alterations of the anticipated social trends'. (p. 156).

Het benadrukken van het proces-karakter van de opvoedingswetenschap maakt het onderscheid tussen (waardevrije) 'opvoedingswetenschap' en (waarde-gebonden) 'praktische pedagogiek' overbodig.

Genoemd onderscheid is alleen mogelijk, indien men uitgaat van de, in het behaviorisme tot uiting komende, wetenschap-als-produkt opvatting.

Literatuur:

- Albert, H., Topitsch, E. – *Werturteilsstreit*. Darmstadt 1971.
- Beekman, A. J. – *Opvoedingswetenschap als sociale planwetenschap*. Groningen 1972.
- Beerling, R. F. e.a. – *Inleiding tot de wetenschapsleer*. Utrecht 1970.
- Bollnow, O. F. – Empirische Wissenschaft und hermeneutische Pädagogik; in: *Zeitschrift für Pädagogik*, Heft 5 1971.
- Brezinka, W. – *Von der Pädagogik zur Erziehungswissenschaft*. Weinheim 1971.
- Chorus, A. – Natuurwetenschappelijke en gewone psychologie; in: *Alg. Ned. Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, nr. 4 1972.
- Cornelis, A. – Objectiviteit in de sociale wetenschappen; in: *Wijsgerig Perspectief*, nr. 4 1972.
- Feyerabend, P. K. – Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge; in: *Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Volume IV* ed. by M. Radner and S. Winokur, Minneapolis 1970.
- Feyerabend, P. K. – Consolations for the Specialist; in: *Criticism and the Growth of Knowledge*, ed. by I. Lakatos and A. Musgrave, Cambridge 1970.
- De Groot, A. D. – *Methodologie*. Den Haag 1966.
- Habermas, J. A. – *Technik und Wissenschaft als 'Ideologie'*. Frankfurt-M. 1968.
- Habermas, J. A. – *Zur Logik der Sozialwissenschaften* Frankfurt-M. 1970.
- Hospers, J. – *Human Conduct. An introduction to the problems of ethics*. New York 1961.
- Hudson, W. D. (ed.) – *The Is-Ought Question*. London 1969.
- Hudson, W. D. – *Modern Moral Philosophy*. London 1970.
- Krimerman, L. I. (ed.) – *The Nature and Scope of Social Science, A Critical Anthology*. New York 1969.
- Kuhn, Th. – *De structuur van wetenschappelijke revoluties*. Meppel 1972.
- Lakatos, I. – Popper zum Abgrenzungs- und Induktionsproblem; in: H. Lenk (Hrsg.) – *Neue Aspekte der Wissenschaftstheorie*, Vieweg 1971.
- Langeveld, M. J. – *Beknopte theoretische pedagogiek*. Groningen 1971.
- Myrdal, G. – *Value in social theory*. London 1968.
- Nagel, E. – *The Structure of Science*. London 1968.
- Nidditch, P. H. – *The Philosophy of Science*. Oxford 1971.
- Peters, R. S. – *Ethics and Education*. London 1969.
- Petrie, H. – Theories Are Tested by Observing the

- Facts: Or Are They?; in: *The Seventy-first Yearbook of the NSSE*, ed. by L. G. Thomas, Chicago 1972.
- Rescher, N. – *Introduction to Value Theory*. Englewood Cliffs 1969.
- Rudner, R. S. – *Philosophy of Social Science*. Englewood Cliffs 1966.
- Scriven, M. – Objectivity and Subjectivity in Educational Research in: *The Seventy-first Yearbook of the NSSE*. Chicago 1972.
- Snijders, L. – Psychologie en ethiek; in: *De psycholoog*, nr. 3 1971.
- Spiecker, B. – Gedrag, handeling en betekenis (I) en (II); in: *Pedagogische Studiën*, nr. 3, 5, 1973.
- Stevenson, C. L. – The Emotive Meaning of Ethical Terms; in: *Logical Positivism*, ed. by A. J. Ayer. New York 1959.
- Taylor, P. – *Normative Discourse*. Englewood Cliffs 1961.
- De Vries, J. – Naar een methodologie voor de agologie als sociale planwetenschap; in: *Tijdschrift voor Agologie*, nr. 2, 3, 4 1973.
- Warnock, G. J. – *Contemporary Moral Philosophy*. London 1967.
- Winch, P. – *Ethics and Action*. London 1972.
- Zecha, G. – Zum Normproblem in der Erziehungswissenschaft; in: *Zeitschrift für Pädagogik*, nr. 4 1972.
- Curriculum vitae* zie Ped. Stud. 1973 (50), p. 86.